بەعەرەبکردن

شاخەوان شۆڕش

لەم وتارەدا هەوڵ دەدەم جەخت بخەمەسەر چەمکی بەعەرەبکردن. واتە هەوڵ دەدەم هەندێ پێناسە و ڕوونکردنەوەی چەکەکە بخەمە بەرچاو, بەمەبەستی زیاتر ووردبوونەوەو تێگەیشتنی چەمکەکە.

بەعەرەبکردن چەمکێکە دەتوانرێ لەجیاتی چەمکی پاکسازی رەگەزیدا بەکاربهێنرێت, چونکە لەگەلێ لایەندا یەکدەگرنەوە, بەلاَم لەراستیدا دووچەمکی لەیەکترجیان. چەمکی پاکتاوی رەگەزی بەگشتی بۆ هەموو جۆرە پاکتاوکردنێکی رەگەزی لەهەرکوێیەکدابێت بەکاردەهێنرێت, بەلاَم بەعەرەبکردن جۆرێکی پاکسازی ڕەگەزییە. واتە بەعەرەبکردن وەك چەمکەکانی بەتورککردن و بەفارسکردن جۆری تایبەتی پاکسازی ڕەگەزین, هەر یەکێك لەم پاکسازیانە تایبەتمەندی خۆیان هەیە. دیارە خالَی هاوبەش و کرداری لەیەکچوو لەنێوانیاندا بێگومان هەیە. شایانی باسە ناسیۆنی کورد کەموزۆر لەکات و سەردەمی جیاجیادا بەرەوڕووی هەرسێ جۆری پاکسازیەکان بۆتەوە.

چەمکی بەعەرەبکردن واتە پاکسازی ناوچەیەك لەڕەگەزێکی نەویستراو و جێنیشکردنی خەلَکی سەر بەڕەگەزی عەرەب لەناوچەکەدا, یا گۆڕینی کەلتوور و سیماو ناسنامەی نەتەوایەتی رەگەزێکی نەویستراو بۆ عەرەبی و تواندنەوەی لەبۆتەی نەتەوەی عەرەبدا لەناوچەیەکی دیاریکراودا. یا دەکرێ پرۆسیسی پاکسازی و تواندنەوە بەیەکەوە لەیەك کات و شوێندا ئەنجام بدرێن. ئەم چەمکی بەعەرەبکردنە بۆهەردوو شێوەکە واتە پاکتاوی رەگەزی و بەعەرەبکردن بەیەکەوە لەلایەن خەلَکی کوردستانەوە بەکار دەهێنرێت, چونکە پرۆسەکە بەدرێژایی مێژوو هەردوو لایەنی گرتووەتەخۆ. دیارە پرۆسەی ئەنجامدانی بەعەرەبکردن دەکرێ چەند جۆری هەبێت, لەوانە:

یەکەم: پاکسازی و قڕکردن, واتە پاکسازیەك کەلەمیانەیدا ناوچەیەکی دیاریکراو کەمینەیەکی نەویستراوی لێ قڕدەکرێت و عەرەبی لێ نیشتەجێ دەکرێت. واتە مەبەستی سەرەکی لەکارەکەدا پاککردنەوەی ناوچەیەکی دیاریکراوە لەڕەگەزێکی نەویستراوی ناعەرەب و بەعەرەبکردنی ناوچەیەکەیە.

دووەم: ڕاگواستن و دەرکردن, واتە ڕاگواستن یا دەرکردنی خەلَکی سەر بەڕەگەزە نەویستراوەکە و جێنیشکردنی عەرەب لەشوێنی خەلَکە ڕاگوێزراوەکە یا دەرکراوەکە. ئەم پرۆسەیە یا بەهۆی ڕاگواستنی یا دەرکردنی خەلَکە نەویستراوەکە لەناوچەیەکی دیاریکراوی هەرا لەسەردا بۆ ناوچەیەکی یەکڕەنگ عەرەبی و پاشان هەولَی تواندنەوەیان لەبۆتەی کۆمەلَگەی نەتەوەی عەرەبدا دێتەدی, یا بەهۆی دەرکردنی یا ڕاگواستنی خەلَکە نەویستراوەکە لەناوچەیەکی کێشە لەسەردا بۆ ناوچەیەکی دیکەی دەرەوەی دەسەلاَتی نەتەوەی عەرەب. لەمبارەیاندا خەلَکە دەرکراوەکە خاك و نیشتیمانەکەی لێ زەوت دەکرێ, بەلاَم چارەنووسیان لەدەستی نەتەوەی عەرەب دەردەچێ و مەترسی توانەوەیان لەناو عەرەبدا نابێ, دیارە بەئەگەری زۆر بەرەوڕووی چارەنووسێکی نادیار دەبنەوە.

سێیەم: عەرەب هێنان و گۆڕینی مۆرکی نەتەوایەتی ڕەگەزی ناعەرەب، بەواتایەکی دیکە هێنانی عەرەب و جێنیشکردنی عەرەب لەشوێنی کەمینەی ژێردەستدا هەروها لەهەمان کاتدا گۆڕینی ناسنامەی نەتەوایەتی، زمان، کەلتوورو داب و نەریت، نۆرمی کۆمەڵایەتی، ناوی کەس، ناوی ناوچەو شوێن، کۆمەڵگە، سیمای شارستانی نەتەوەیەك یا کەمینەیەکی ژێردەستکراو بۆ عەرەبی، ئەمە بەبێ ئەوەی نەتەوەی سەردەستی عەرەب هەمووکات پێویستی بەڕاگواستن یا لەناوبردنی کەمینەی ژێردەست هەبێت. واتە گۆڕینی بنەڕەتیانەی مێنتالیتیت و سیمای نەتەوەی ژێردەست بۆ مێنتالیتیت و سیمایەکی عەرەبیانە. لابردن و گۆڕینی مۆرکی نەتەوایەتی وەك نۆرم و خورەوشت و نەریتە کۆمەڵایەتیەکان، لابردن و گۆڕینی زانیاری مێژوویی و پەروەردەیی کۆن و باوی نەتەوەی یا کۆمەڵی ژێردەست، گۆڕینی ناوی شوێن و کەس، سرینەوەی لێکدانەوەو بیروبۆچوونی دێرینەی خەڵکی ژێردەست، بەکورتی سرینەوەی هەموو ئەم بەهاو چەمکانەی کە سیما و تێگەیشتنێکی ناسیونالیستانەی ناعەرەبی بەنەتەوەی ژێردەست دەدەن، پاشان سەپاندنی نۆرم و نەریت و شێوە ژیانێکی کۆمەڵایەتی نوێ، سەپاندنی جۆرە بیرکردنەوەو لێکدانەوەیەکی نوێ، سەپاندنی سیمای نەتەوەی داگیرکەری عەرەب بەسەر نەتەوە یا کەمینەی ژێردەستدا. بەمجۆرە گۆڕینی سیمای نەتەوایەتی و مێنتالیتیتی مرۆڤەکانی نەتەوە ژێردەستەکە، بەبێ ئەوەی ئەم نەتەوەیە قڕ بکرێن و لەناو ببردێن. واتە ڕەگەزە ژێردەستەکە لەناو نابردرێ و ڕەشناکرێتەوە، بەڵکو لەلایەك گۆڕانێکی بنچینەیی مێنتالیتی و دەروونی لەخودی مرۆڤەکانی نەتەوە ژێردەستەکە دەکرێت، لەلایەکی تر گۆڕانێکی بنەڕەتی سیماو روخساری واتە دەرەکی کەسەکان، کۆمەڵگە و ناوچەی ژیانی ئەم نەتەوە ژێردەستە دەکرێت.

ئەنجامدانی ئەم پرۆسە جیاجیانەی بەعەرەبکردن دەکرێ خوێناوی بێت و لەڕێگای کوشتنی بەکۆمەڵ، سوتاندن و کاولکردن واتە ژینۆسایدا جێبەجێ بکرێت، یا بەهێمنی و لەژێر فشاریتردا جێبەجێ بکرێت واتە بەهۆی گۆڕینی ناوی کەس و شوێن، گۆڕینی ناسنامەی نەتەوایەتی، گۆڕینی نۆرم و نەریت لەژێر فشاری دیکتاتۆریانەی ستاتدا، بۆنموونە مەرج سەپاندنی رەگەزپەرستانە وەك رێگا لەکار گرتن یا رێگا لەخوێندن گرتن، مەرج دانان بۆ خانو و زەوی کڕین و فرۆشتن هتد.. جێبەجێکردنەکە خوێناوی بێت یا خوێناوی نەبێت، دیارە ئەنجامەکە ڕەشکردنەوەی نەتەوە ناعەرەب و نەویستراوەکەیە یا تواندنەوەیەتی لەناو کۆمەڵگەی عەرەبداو بەعەرەبکردنیەتی.

لەڕووی مێژووییەوە دەکرێ بیرو بۆچوونی جیاواز لەسەر بەعەربکردن و یەکەمین سەرهەڵدانی ئەم جۆرە پاکسازی رەگەزییە یا تواندنەوەی نەتەوەی ژێردەستی ناعەرەب لەبۆتەی نەتەوەی باڵادەستی عەرەبدا هەبێ. دەتوانین هەندێ تیئۆری و بۆچوون لەمبارەیەوە بخەینەڕوو، ئەوانیش:

یەکەم: سەرەتای پەیدابونی ئیسلام و دواتر داگیرکردنی گەلێ ناوچەی نزیك و دووری دورگەی عەرەب وەکو سەرووی ئەفریکا، رۆژهەڵاتی ناوەراست و ئاسیای بچوك و بەشێك لەخوارووی رۆژئاوای ئەوروپا. لەئاییینی ئیسلام و کتێبە پیرۆزەکەی ئیسلام قورئاندا، جوامێری نەتەوەی عەرەب و گرنگی زمانی عەرەبی بەرز ڕادەگیرێن، گەلێ لەدابونەریتە کۆمەڵایەتیە عەرەبیەکانی دورگەی عەرب ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ هاتوونەتە ناو

قورئان, بەمشێوەیە نەتەوەی عەرەب, زمانی عەرەبی کەزمانی قورئانە هەروەها دابونەریتی کۆمەڵگەی عەرەبی پایەیەکی دیاریان لەقورئان و ئیسلامدا دراوەتێ. دیارە ئەمە توانیویەتی ببێتە داینەمۆ و هەڵسوڕێنەری میکانیزمی سەپاندنی عەرەبایەتی بەسەر خەڵکی ناعەرەب و ژێردەستدا. گومان لەوەدا نییە کە لەشکری عەرەبی ئیسلام هەرشوێنێکی داگیرکردووە هەوڵی داوە ئایین و هەوادارانی ئایینە کۆنەکە پاك بکاتەوەو لەناوبەرێ پاشان ئایینی ئیسلام لەشوێنیدا بسەپێنێ, ئەوجا ئەم پرۆسەی پاکسازی ئایینییە کەگەڵێجار پاکسازی ڕەگەزیشی گرتۆتەخۆ, لەهەندێ شوێن و ناوچەدا تەواو جێبەجێکراوە لەهەندێ شوێنی دیکە بەنیوەچڵی ئەنجامدراوە, لەهەندێ شوێنی تردا نەتواندراوە ئەنجام بدرێت. لەو شوێنانەی کەلەشکری ئیسلام سەرکەوتنی تەواوی بەدەست هێناوە, ئایینەکەی خۆی لەشوێنی ئایینە کۆنەکەدا سەپاندووە, بەمجۆرە نۆرم و نەریتی کۆمەڵایەتی ئەو شوێنە داگیرکراوە لەنێوبردراوەو لەشوێنیدا ئەوەی عەرەب و ئیسلامی تێدا سەپێندراوە. واتە کەلتووری شوێنە داگیرکراوەکە ڕەشکراوەتەوەو کەلتوری ئیسلام و عەرەب لەشوێنیدا سەپێندراوە.

بەپێی ئەم تیئۆرییە میکانیزم و پرۆسەی بەعەرەبکردن لەگەڵ ڕاگەیاندنی ئیسلام و شەڕوشۆڕەکانی ئیسلام لەدورگەی عەربی لەنیوەی یەکەمی سەدەی حەوتەمی زایینیدا دەست پێدەکات و پاشان بەربڵاوانەتر و زەقتر درێژە بەپرۆسەکە دراوە. بەڵام تا چ ڕادەیەك هەستێکی ناسیونالیستانەی ڕەگەزپەرستانە لەپشتی ئەم پاکسازییە ئایینی و بەعەرەبکردنەدا بووە یا نەبووە, ئەوە ڕوونکردنەوەو لێکۆڵینەوەی تایبەتی گەرەکە. گەر بەزۆر گۆڕینی ناوی کەس و شوێن, بەزۆر گۆڕینی نۆرم و نەریتی کۆمەڵایەتی و کەلتوور, کۆمەڵکوژی, کاولکردن, سوتاندن و سڕینەوە بەنیشانەکانی تواندنەوەو پاکسازی ڕەگەزی دابنێین, وە ئەگەر بزانین ئەو دیاردانە لەبەعەرەبکردندا هەن و لەهەمان کاتیشدا لەپاکسازییە ئایینیەکانی لەشکری ئیسلامدا هەبوون, ئەوا دەتوانین بڵێین بەعەرەبکردن پرۆسەیەکی بەشێوەیێك لەشێوەکان جیانەکراوەی پاکسازییە ئایینیەکەی ئیسلام بووە و گەلێ لەو نەتەوە نائیسلامانەی گرتۆتەوە کە لەکات و شوێنی جیاوازدا بەر هێرشی لەشکری ئیسلام کەوتوون. ئەوجا ئەم پاکسازییە ئایینی و بەعەرەبکردنە, لەئەنجامی هەستێکی بەهێزی شۆڤینیانەی ناسیونالیستانەی عەرەبییەوە بێت یا نا, بەکردار و کردەوە ڕوویان داوە. بەپێی ئەم بۆچوونە ناسیۆنی کورد وەك ناسیۆنە ناعەرەبەکانی دیکە کەوتوونەتە بەر ئەم شاڵاوی بەعەرەبکردنە.

بۆچوون یا تیئۆری دیکەی بەعەرەبکردن, ئەم تیئۆرانەی خوارەوە بەتەنها بەخوارووی کوردستانەوە تایبەتن.

دووەم: بەپێی ئەم بۆچوونە یا تیئۆرییە هێنانی عەرەب و نیشتەجێکردنیان لەکوردستاندا دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی دەسەڵاتی مەتحەت پاشای عوسمانی لەکۆتایی سەدەی نۆزدەهەمدا. لەم ساڵانی 1869–1872 دا مەتحەت پاشا هەوڵی داوە گەلێ لەهۆزە کۆچەرە عەرەبەکان لەناوچە کوردستانییەکانی خوارووی باشووری کوردستان لەشوێنی جیاجیادا نیشتەجێ بکات, بەمجۆرە توانیویەتی تاڕادەیەکی دیار سەرکەوتن لەنیشتەجێکردنی ئەم هۆزە عەرەبانە لەهەندێ ناوچەدا (وەك مەندەلی, بەلەدروز و ناوچەکانی موسڵ و شەرگات) بەدەست بێنێ, دیارە لەهەندێ ناوچەدا (وەك قەراج و مەخمور) ئەمەی بۆ نەچۆتەسەر. بەبۆچونێکی

دیکە بەعەرەبکردن دەگرێتەوە بۆ سەردەمی زووتر و سەردەمی مەمالیك لەساڵانی 1731–1750 دا کە ژمارەیەکی زۆر لەخێزانەکانی هۆزە عەرەبەکانی تەی و جبور هێنرانە ناوچی قەراج و گەیارە.

سێیەم: دەست پێکردنی بەعەرەبکردن لەگەڵ لکاندنی باشووری کوردستان بەعێراقەوە. ئەم بۆچوونە یا تیئۆرییە پێیوایە بەعەرەبکردن لەگەڵ لکاندنی ئەم بەشەی کوردستان بەستاتی عێراقی دروستکراوەوە دەست پێدەکات. لەگەڵ دروستکردنی عێراق, لەلایەن دەسەڵاتی پاشایەتی سەر بەئینگلیز و ئینگلیز خۆیدا هەوڵی سەرکوتکردنی جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد دراو بۆ ئەم مەبەستە هێرشی دڕندانە کرایە سەر کوردستان, دیارە ئینگلیز و دەسەڵاتی عەرەبی ئەوسای عێراق توانیان لەسەرکوتکردنی کوردا سەرکەوتووبن. بەمجۆرە ناسیۆنی کورد ناچاری ناو سنوری سەپێندراوی عێراق کرا. دیارە هەر لەگەڵ لکاندنی باشووری کوردستان بەفەرمی لەساڵی 1925دا, ناوچەی کەرکوك و موسڵ هەروەها ناوچە کوردستانیەکانی دەوڵەمەند بەچاڵە نەوت لەهەرێمی کوردستان جیاکرانەوەو هەوڵی بەعەرەبکردنی ئەم ناوچانە وردە وردە دەستی پێکرد. بەپێی ئەم تیئۆرییە هەڵکەندنی ژمارەیەکی زۆری چاڵە نەوت و هێنانی ژمارەیەکی زۆری کرێکاری عەرەب و نیشتەجێکردنیان لەم ناوچە کوردستانیانەدا بە مەبەستی گۆڕینی پێکهاتی ڕەگەزی ناوچەکان, بەهەنگاوە سەرەتاییەکانی بەعەرەبکردن دادەنرێن.

چوارەم: لەدوو دەیەی دوای دامەزراندنی عێراقدا دیاردەکانی بەعەرەبکردن دەرکەوتن. ئەم تیئۆرییە لای وانییە کەوا ئینگلیزەکان ویستوویانە کورد لەچوارچێوەی کۆمەڵگەیەکی عەرەبیدا بتوێننەوە, بەڵکو ئینگلیزەکان بەپێی یاسای بنچینەیی ئەوسای عێراق دانیان بەمافە کەلتووریەکانی کەمینەی کوردا ناوە. هەروەها ئەو کرێکارانەی کە لەچاڵە نەوتیەکان و پاشان کارگەی نەوت کاریان درایە زۆربەیان کورد بوون و دانیشتوانی ناوچەکە بوون. لەلایەکی تر دابڕینی ناوچەی کەرکوك و موسڵ لەهەرێمی کوردستان, لەبەر ئەوە بووە کەوا ئینگلیزەکان ویستوویانە باشتر کۆنترۆڵی ئەم ناوچانە لەبەر گرنگی ئابووریاندا لەلایەن خۆیانەوە بکەن.

بەپێی ئەم تیئۆریە بەعەرەبکردن لەناوەڕاستی سییەکان و دواتر لەلایەن دەسەڵاتی عەرەبی بەغداوە دەستی پێکردووە. دیارترین هەنگاوی بەعەرەبکردنی ناوچەکە بەدەسپێکردنی پرۆژەی ئاوی حەویجە هاتووەتەدی, دیارە مەبەستی ئەم پرۆژەیە ئاوەدانکردنەوەی دەشتی کاکی بەکاکی و وشکی حەویجەو جێنیشکردنی هۆزە عەرەبیە کۆچەرەکانی عوبێد و جبور بوو.

شایانی باسە ئەم دوو بۆچوونەی کۆتایی, هێما بۆ بوونی بیرێکی ڕەگەزپەرستانەو ناسیونالیستانەی عەرەب لەپشتی بەعەرەبکردنەوە دەکات, واتە بەعەرەبکردنەکە دەرکردی ناسیونالیزمی عەرەبی بووە. هەرچی بۆچوونی یەکەمە, ئەوا پرۆسەی بەعەرەبکردن پرۆسەیەکی داپۆشراوی هەناوی پاکسازییە ئایینیەکە بووە. ئەگەر سەیری پێناسەکەی سەرەوەی بەعەرەبکردن بەهەموو جۆرەکانیەوە بکەین, ئەوا دەگەینە ئەو ئەنجامە کەوا پرۆسە و میکانیزمی بەعەرەبکردن لەگەڵ سەرەتای هێرشی لەشکری عەرەبی ئیسلام بۆ سەر گەلە ناموسوڵمانەکان دەستپێدەکات و لەساوە هاتۆتە ئاراوە. بەکورتی بەعەرەبکردن پرۆسەیەکی جیانەکراوەی پاکسازییە ئایینیەکە بووە.

سەرچاوەکان:

د. نوری تالەبانی: ناوچەی کەرکوك و هەوڵی گۆڕینی باری نەتەوەیی ئەم ناوچەیە, 1998 سوید, چاپخانەی کتێبی ئەرزان.

حوسێنی مەدەنی: کوردستان و ئیستراتیژیای دەوڵەتان, بەرگی یەکەم, چاپی دووەم, ستۆکهۆڵم 2000, چاپخانەی سپارتریك.

عەبدوللا غەفوور: سنووری کوردستان, ستۆکهۆڵم 1997, چاپخانەی میدیا.

عەبدوللا غەفوور: ئەتنۆ دیمۆگرافیای کوردستان, ستۆکهۆڵم 1995, چاپخانەی ئاپێك.

غەفور مەخموری: بەعەرەبکردنی کوردستان, 2002, هەولێر, لەبڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی میدیا, ژمارە 23.

کاوە نادر, کەندێناوە لەنێوان ڕاگواستن و بەعەرەبکردندا, هەولێر,2001, لەبڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی میدیا, ژمارە 21.

رەفیق سابیر: بەرەو مێژوو, سوید 1991, چاپخانەی مەنسوور.

کریس کۆچێرا: کورد لەسەدەی نۆزدەو بیستدا, وەرگێڕانی محەمەد ڕیانی, چاپخانەی سدف تاران ڕێبەندانی 1369ی هەتاوی.

عوني الداوودي: كركوك رحلة في ذاكرة التاريخ, ئوبسالا 2002, مطبعة نينا.

د. جبار قادر, كةركوك: قرن و نصف من التتريك و تعريب, www.kirkuk.dk